

STJEPAN TOT
doktorand doktorskog studija povijesti na
Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu
tot.stjepan@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK: 314.14(497.584Luka Šipanska)"1826/1900"
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mwo1vcr0ky>
Primljeno: 19. 2. 2024.
Prihvaćeno: 18. 9. 2024.

MORTALITET U LUCI ŠIPANSKOJ OD 1826. DO 1900. GODINE

STJEPAN TOT

Sažetak: U radu se na temelju matičnih knjiga analiziraju čimbenici mortaliteta u župi Luka Šipanska koja je u promatranom razdoblju, suprotno globalnim trendovima, doživljavala pad broja stanovnika. Stopa mortaliteta kretala se oko 20‰, što znači da je bila znatno ispod granice između visoke i niske stope mortaliteta. Dobnu strukturu umrlih obilježavao je nizak udio umrle dojenčadi i visok udio umrlih osoba starije životne dobi. Dobiveni rezultati sugeriraju da je župa Luka Šipanska barem od 1830. godine bila zahvaćena procesima demografske i epidemiološke tranzicije, koji su se očitovali kroz niske stope mortaliteta i promjene u dobnoj strukturi umrlih te su uspoređivi s rezultatima drugih istraženih župa na dubrovačkom području a, očekivano, najbliži kretanjima na otoku Lopudu.

Gljučne riječi: mortalitet, Luka Šipanska, 19. stoljeće, matične knjige, dobna struktura, mortalitet dojenčadi, uzroci smrti, demografska tranzicija, epidemiološka tranzicija

Keywords: mortality, Luka Šipanska, 19th century, registry books, age structure, infant mortality, causes of death, demographic transition, epidemiological transition

Uvod

Premda je za dubrovačko područje objavljeno niz povijesno-demografskih studija koje su konzultirane tijekom istraživanja i citirane u ovom radu, povijesna demografija Luke Šipanske, otočne župe, koja je gravitirala gradu Dubrovniku, a čiju su gospodarsku osnovicu činile moru orijentirane (pomorstvo, ribarstvo, brodogradnja) i poljoprivredne djelatnosti, do sada nije bila sustavno obrađena u znanstvenoj literaturi.

U knjizi o brodovlasniku Federiku Glaviću, koji je bio rođen u Luci Šipanskoj, Aida Cvjetković na nekoliko je stranica dala pregled pojedinih demografskih obilježja te otočne župe u razdoblju od 1835. do 1941. godine.¹ Autorica je na temelju znanstvene

---

¹ Aida Cvjetković, *Dubrovački brodovlasnik Federiko Glavić*, Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2017., 32-38.

literature donijela podatke o broju stanovnika Luke Šipanske za pojedine popisne godine.² Cvjetković je iznijela podatke o broju umrlih i izračunala prosječne stope mortaliteta za pojedina razdoblja.³ Rezultati njezina istraživanja i rezultati istraživanja za izradu ovog znanstvenog članka razlikuju se jer je Cvjetković koristila crkvene matice, pisane na latinskom jeziku prema obrascu Rimskog obrednika,⁴ dok su za ovaj rad korištene matice pisane u rubrikama.

Mithad Kozličić i Ante Bralić objavili su podatke o broju stanovnika Luke Šipanske za 1830.,⁵ 1854.⁶ i 1857. godinu.⁷ Podatke o broju stanovnika iz popisa provedenoga 1830. godine objavio je i Ivo Perić.⁸ Broj stanovnika Luke Šipanske na temelju službenih popisa stanovništva iz 1857., 1869., 1880., 1890. i 1900. godine donio je Mirko Korenčić.⁹

Svrha ovog rada analiza je mortaliteta u Luci Šipanskoj u razdoblju od 1826. do 1900. godine. Na temelju podataka iz matičnih knjiga župe Luka Šipanska¹⁰ utvrdit će se razni čimbenici kretanja mortaliteta u otočnoj mikrosredini: godišnja distribucija umrlih, stope mortaliteta, dobno-spolna struktura umrlih, posebno udjeli osoba starijih od 50 godina i udjeli umrle dojenčadi i djece u ukupnom mortalitetu, prosječno trajanje životnog vijeka i uzroci smrti uključujući korelacije udjela umrlih od zaraznih bolesti s udjelom umrlih od degenerativnih i umjetno izazvanih bolesti. Analizom spomenutih čimbenika, koristeći se pritom metodama studije slučaja, statističkom, povijesnom i komparativnom metodom, testirat će se inicijalna hipoteza da su se procesi demografske¹¹

² Podatke relevantne za analizirano razdoblje ovog znanstvenog članka koje je donijela Aida Cvjetković odnose se na sljedeće popisne godine: 1830., 1857, 1869, 1880., 1890. i 1900. A. Cvjetković, *Dubrovački brodovlasnik Federiko Glavić*, 33.

³ Radi se o razdobljima 1870.-1880., 1881.-1890., 1891.-1900. i 1901.-1910. A. Cvjetković, *Dubrovački brodovlasnik Federiko Glavić*, 33.

⁴ A. Cvjetković, *Dubrovački brodovlasnik Federiko Glavić*, 279.

⁵ Mithad Kozličić i Ante Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2012., 71.

⁶ M. Kozličić i A. Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije*, 211.

⁷ M. Kozličić i A. Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije*, 236.

⁸ Ivo Perić, "O stanovništvu dubrovačkog okružja i o jednom dijelu njegove imovine krajem 1830. godine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 27 (1989.), 164.

⁹ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*. Zagreb: JAZU, 1979., 224.

¹⁰ Arhiv Biskupije dubrovačke (dalje: ABD), *Matica umrlih župe Luka Šipanska* (dalje: MUŽLŠ) (1825-1827); MUŽLŠ (1827-1835); MUŽLŠ (1835-1873); MUŽLŠ (1873-1913). Podatci o primaljskoj službi koji su relevantni za dobivanje slike o zdravstvenim prilikama u Luci Šipanskoj, preuzeti su iz matičnih knjiga krštenih. ABD, *Matica krštenih župe Luka Šipanska* (dalje: MKŽLŠ) (1826-1833); MKŽLŠ (1834-1861); MKŽLŠ (1862-1901).

¹¹ Demografska tranzicija predstavlja proces postupnih promjena u odnosu nataliteta i mortaliteta, kao i u dobnoj strukturi stanovništva, što je povezano s brojnim segmentima društvenog razvoja (Tim Dyson, *Population and Development: The Demographic Transition*, London-New York: Zed Books, 2010., 3). Proces se dijeli na tri faze: predtranzicijsku, tranzicijsku i posttranzicijsku fazu. Faza demografske tranzicije podijeljena je na tri podetape: ranu, središnju i kasnu tranzicijsku podetapu. U ranoj podetapi demografske tranzicije došlo je do pada opće stope mortaliteta, a natalitet je i dalje bio visok, što je uzrokovalo prirodni prirast stanovništva. Središnja tranzicijska

i epidemiološke¹² tranzicije u Luci Šipanskoj, kao i u drugim naseljima na dubrovačkom području, očitovali kroz smanjenje opće stope mortaliteta, smanjenje broja umrle dojenčadi i povećanje životnog vijeka.

Politički okvir

Otok Šipan¹³ nalazio se u sastavu Dubrovačkog okruga, koji je osnovan 23. prosinca 1815. godine.¹⁴ Okrug je bio podijeljen na sedam upravno-sudbenih pretura, a Šipan je bio u sastavu preture Dubrovnik.¹⁵ Upravnom reformom iz 1868. godine Dalmacija je podijeljena na 12 kotareva. Jedan od njih bio je Dubrovački kotar,¹⁶ u kojem se nalazio otok Šipan.¹⁷

Padom Bachova apsolutizma i uspostavom parlamentarnog života u Habsburškoj Monarhiji 1860. godine potaknuto je buđenje nacionalne svijesti i razvoj narodnoga preporoda. Glavni politički cilj Narodne stranke bilo je sjedinjenje Dalmacije s Bansom i Hrvatskom.¹⁸ Pod utjecajem prometne i političke izoliranosti, gospodarske stagnacije grada te antiaustrijskog raspoloženja u Dubrovniku su se razvijali autonomnaški i srbokatolički pokret. Autonomna stranka nastojala je osvojiti vlast naglašavajući talijansku kulturu i lokalni identitet. S druge strane, srbokatolici su imali za cilj povezati dubrovački lokalni

---

podetapa manifestirala se kroz smanjenje stope nataliteta, dok je stopa mortaliteta i dalje bila u kontinuiranom padu (Alica Wertheimer-Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*, Zagreb: Informator, 1982., 71, 109). Glavna obilježja faze demografske tranzicije, karakteristična za 19. stoljeće, bila su: tranzicija mortaliteta, tj. smanjenje opće stope smrtnosti te promjene u dobnoj strukturi umrlih, koje su obuhvaćale smanjenje mortaliteta dojenčadi i porast udjela osoba starije životne dobi u ukupnom broju umrlih (Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1998., 120).

¹² Teoriju epidemiološke tranzicije postavio je Abdel R. Omran 1971. godine. Prema toj teoriji, zabilježen je proces u kojemu je smrtnost od degenerativnih i umjetno izazvanih bolesti postala učestalija nego smrtnost uzrokovana zaraznim bolestima. Proces epidemiološke tranzicije odvijao se u tri faze, koje su bile određene demografskim, ekonomskim, društvenim i zdravstvenim značajkama (Abdel R. Omran, "The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change", *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 49/4 (1971.), 510). S obzirom na to da se ovaj rad bavi čimbenicima smrtnosti u Luci Šipanskoj, ovdje će se ukazati samo na zdravstvene značajke epidemiološke tranzicije.

¹³ Otok Šipan najveći je otok Elafitskog otočja, dug je 9,2 km, a širok 2,3 km (Ilija Živanović, *Elafiti, Dubrovnik*, Zagreb: Stvarnost, 1986., 55, 58). Smješten je 17 km sjeverozapadno od grada Dubrovnika te ima površinu od 15,8 km². Na otoku se nalaze dva veća naselja, Luka Šipanska i Suđurađ te više manjih sela i zaselaka (Marija Hećimović, "Prikaz i analiza flore otoka Šipana", *Acta Botanica Croatica* 40/1 (1981.), 205). Prema službenim popisima stanovništva, u okviru župe Luka Šipanska bila su sljedeća naselja: Do, Dolina, Dubrava, Dvor, Jakljan, Katino, Koludrica, Peline, Polje, Sutulija – Marof, Luka Šipanska, Tor – Brijeg i Velji Vrh (M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, 224).

¹⁴ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999., 172.

¹⁵ S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*, 174-175.

¹⁶ Dubravka Kolić, *Institucije i gradivo za vrijeme druge austrijske uprave od 1814. do 1868.*, doktorska disertacija, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018., 173.

¹⁷ D. Kolić, *Institucije i gradivo za vrijeme druge austrijske uprave*, 78.

¹⁸ Ivo Perić, "Politički portret Pera Čingrije", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 12/1 (1979.), 133-134.

identitet sa srpskom nacionalnom ideologijom,¹⁹ priklanjajući se ideološkom konceptu Vuka Stefanovića Karadžića prema kojem su svi štokavci Srbi.²⁰

Na prvim općinskim izborima u Dubrovniku, koji su provedeni 1865. godine, pobijedila je Autonomna stranka.²¹ Na sljedećim izborima, koji su provedeni 1869., na čelo dubrovačke općine došla je Narodna stranka,²² a 1890. godine srpsko-autonomaška koalicija.²³ Reakcija na pobjedu srpsko-autonomaške koalicije bila je jačanje političke suradnje Narodne stranke i Stranke prava.²⁴ Na općinskim izborima 1899. godine pobijedila je koalicija Narodne stranke i Stranke prava, a njezin kandidat Pero Čingrija bio je imenovan općinskim načelnikom.²⁵

Gospodarstvo

Tijekom 19. stoljeća 85-95% stanovnika Dalmacije živjelo je na selu zbog čega je poljoprivreda predstavljala glavnu gospodarsku granu. U primorju i na otocima ribarstvo je također bilo važna sastavnica gospodarstva. Drugim poslovima bavilo se manje ljudi, i to: rudarstvom, zanatstvom, trgovinom i pomorstvom.²⁶ Na otoku Šipanu bilo je osobito razvijeno ribarstvo,²⁷ a važna privredna djelatnost tamošnjeg stanovništva bila je i poljoprivreda. Najviše su se uzgajale vinova loza i masline. Stanovništvo Šipana bavilo se i brodogradnjom, pomorstvom, raznim obrtima i trgovinom.²⁸

Velik ulov ribe prvenstveno je osiguravao prehranu lokalnog stanovništva, no usoljena se riba također izvozila izvan Monarhije, najčešće u gradove Italije i Grčke. U akvatoriju otoka Šipana bile su brojne ribarske poste, a posebno je bio razvijen lov na srdele. Snažan razvoj ribarstva na otoku krajem 19. stoljeća stvorio je potrebu za

¹⁹ Ivan Grkeš, "Spomenik kao prijeporno mjesto. Trodnevna proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. godine", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 59 (2021.), 210.

²⁰ Ivo Banac, *Dubrovački eseji*, Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 1992., 46.

²¹ Nikola Tolja, *Dubrovački Srbi katolici: istine i zablude*, Dubrovnik: vlastita naklada autora, 2011., 96.

²² Edi Zubović, *Politički i urbani razvoj Dubrovnika u doba Pera Čingrije (1869.-1911.)*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2024., 57-58.

²³ I. Grkeš, "Spomenik kao prijeporno mjesto", 211.

²⁴ Ivo Perić, *Mladi Supilo*, Zagreb: Školska knjiga, 1996., 52-53.

²⁵ Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši: hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2021., 44, 46.

²⁶ Šime Peričić, *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848.*, Split: Književni krug, 1993., 12-13.

²⁷ Detaljno o ribarstvu na otoku Šipanu, vidi: Boro Kamić, "Ribarstvo otoka Šipana nekad i sad", *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo* 29/6 (1982.), 265-278.

²⁸ Boro Kamić, "Neki aspekti privređivanja na dubrovačkim otocima u prošlosti i danas (s posebnim osvrtom na otok Šipanu)", u: *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka*, I, prir. Niko Ogresta, Dubrovnik: "Primorac" – znanstveno kulturno-prosvjetno društvo, 1986., 303.

izgradnjom tvornice za preradu ribe, koja je dovršena 1896. godine. Nekoliko je godina kasnije u Luci Šipanskoj bila otvorena i solionica ribe.²⁹

Povijesni izvori svjedoče da se stanovništvo otoka Šipana još u srednjem vijeku bavilo vinogradarstvom.³⁰ Tijekom 19. stoljeća vinogradarstvo je bilo najvažnija grana poljoprivrede u Dalmaciji. Od 1798. godine zabilježen je porast cijena vina, što je dodatno potaknulo dalmatinsko stanovništvo na njegovu proizvodnju.³¹ Na vinogradima Velike Britanije i Francuske 1848. pojavio se lug, a ta je bolest vinove loze 1850. godine zahvatila i vinograde u Italiji.³² Pad proizvodnje vina u tim zemljama doveo je do intenziviranja sadnje vinograda u Dalmaciji.³³ U razdoblju prve ili male konjunktura vina (1850.-1857.) došlo je do prostornog širenja vinograda, rasta cijena i povećanja izvoza.³⁴ Lug se pojavio i u Dalmaciji 1852. godine, a njegovo postupno širenje negativno se odrazilo na tamošnje gospodarstvo.³⁵ Nakon kriznog razdoblja dalmatinskog vinogradarstva (1857.-1867.)³⁶ započela je druga ili velika konjunktura vina (1867.-1892.), razdoblje u kojem je dalmatinsko vino doživjelo dobar plasman na stranim tržištima.³⁷

Nepovoljni trgovinski ugovori Austro-Ugarske s Francuskom i Njemačkom doveli su do gubitka važnih stranih tržišta te su navijestili novu vinogradarsku krizu, koja je posebno došla do izražaja 1892. godine. Naime, tada je na snagu stupila vinska klauzula, kojom su smanjene uvozne carine za talijanska vina, čime su Austro-Ugarska i Njemačka pogodovala Italiji kao članici Trojnog saveza. Osim vinske klauzule,³⁸ na vinogradarsku krizu u Dalmaciji utjecale su bolesti vina, peronospora i filoksera.³⁹ Slom monokulturne poljoprivredne proizvodnje i nemogućnost brzog prestrukturiranja privrede potaknuli su veliki emigracijski val dalmatinskog stanovništva.⁴⁰

²⁹ B. Kamić, "Neki aspekti privređivanja na dubrovačkim otocima", 309.

³⁰ Josip Luetić, "O šipanijskom jučer i danas", *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo* 26/1-3 (1979.), 13-16.

³¹ Šime Peričić, *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*, Zadar: Matica hrvatska, 1998., 67.

³² Rudolf Kraljević, *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća (Vinogradarstvo Dalmacije 1850. – 1904.: uspon, procvat, klonuće)*, Split: Književni krug, 1994., 25-26.

³³ Josip Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*, Split: Književni krug, 2001., 65.

³⁴ Jasenka Maslek, *Zemlja i ljudi: vinogradarstvo na poluotoku Pelješcu u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2016., 97.

³⁵ J. Defilippis, *Dalmatinska poljoprivreda u prošlosti*, 66.

³⁶ O tom razdoblju, vidi: R. Kraljević, *Vinogradarski slom*, 31-38.

³⁷ J. Maslek, *Zemlja i ljudi*, 100.

³⁸ J. Maslek, *Zemlja i ljudi*, 105.

³⁹ Š. Peričić, *Gospodarska povijest Dalmacije*, 166.

⁴⁰ Ivan Lajčić, *Stanovništvo dalmatinskih otoka: povijesne i suvremene značajke depopulacije*, Zagreb: Consilium, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992., 124.

Stanovništvo dalmatinskih otoka hranilo se kruhom od ječma, zobi i rjeđe od pšenice. Svakodnevna prehrana uključivala je: vrtno povrće, leću, ribu, sir i maslinovo ulje. Svinje i druga stoka na otocima uzgajali su se manje nego u primorju i unutrašnjosti pa su stoga otočani jeli svinjetinu i drugo meso u posebnim prilikama, za vrijeme rada u polju i za vrijeme svetkovina. Od voća naročito su se uzgajale smokve, koje su se osušene mogle konzumirati i tijekom zime. Pravilo se ponajviše crno vino, čija je kvaliteta bila izrazito loša.⁴¹

Na Šipanu je bilo razvijeno maslinarstvo, a osim maslina i vinove loze najviše su se uzgajali smokva, rogač, badem i orašasto voće, šipak, agrumi, itd.⁴² Na otoku se proizvodio sir, koji je, uz paški i onaj iz okolice Trogira, bio među najkvalitetnijima u Dalmaciji. Tako je, primjerice, na državnoj izložbi prehrambenih proizvoda u Beču 1873. godine Ante Špica s otoka Šipana za svoj sir dobio srebrnu medalju.⁴³

Zdravstvene prilike

U gradu Dubrovniku se, nakon pada Dubrovačke Republike, nastavio rad bolnice *Domus Christi*.⁴⁴ Zgrada dubrovačkog Kolegija bila je tijekom razdoblja francuske uprave prenamijenjena u vojnu bolnicu. Vojna bolnica i bolnica *Domus Christi* nastavile su postojati i za vrijeme austrijske vlasti,⁴⁵ a 1888. godine otvorena je nova pokrajinska bolnica u koju su bili preseljeni pacijenti iz bolnice *Domus Christi*.⁴⁶ Na području Dubrovačkog okruga liječnici su radili samo u gradu Dubrovniku, Cavtatu i Stonu.⁴⁷ Liječnici su u okolna sela i na otoke dolazili isključivo ako se radilo o težem slučaju ili većem broju pacijenata.⁴⁸ Općina Šipan krajem je 19. stoljeća objavila natječaj za liječnika, ali se na njega nitko nije javio.⁴⁹ Stoga su oni stanovnici otoka Šipana kojima je zdravstveno stanje zahtijevalo liječničku intervenciju, odlazili u Dubrovnik.⁵⁰

---

⁴¹ Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti (Od sredine osamnaestog stoljeća do prvoga svjetskog rata)*, Split: Logos, 1990., 42-44.

⁴² J. Luetić, "O šipanjskom jučer i danas", 13-16.

⁴³ S. Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*, 52.

⁴⁴ Ivo Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku od izgradnje njene nove zgrade do prvog svjetskog rata", *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 22-23 (1985.), 175.

⁴⁵ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 175-176.

⁴⁶ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 192.

⁴⁷ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 203.

⁴⁸ S. Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*, 180.

⁴⁹ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 203.

⁵⁰ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 197.

Nastup, vrijeme i uzrok smrti utvrđivao je mrtvozornik, koji nije nužno morao biti liječnik, već je taj posao mogao obavljati i pismeni javni službenik.⁵¹ Mrtvozorstvo u Luci Šipanskoj najčešće su obavljali seoski glavari,⁵² ponekad vicesindici,⁵³ a u rijetkim slučajevima liječnici.⁵⁴ U pojedinim se slučajevima uopće ne spominje ime osobe koja je izvršila pregled mrtvaca, već se samo na talijanskom jeziku navodi njegova funkcija glavara sela (*capovilla*), a od 1875. godine, s početkom vođenja matica umrlih na hrvatskom jeziku, počinje se bilježiti kao *kaznac*.⁵⁵

S obzirom na relativnu blizinu urbanog središta, stanovnici otoka Šipana mogli su kupiti lijekove u gradskim ljekarnama.⁵⁶

Državne su vlasti u 19. stoljeću posvetile veliku pažnju organizaciji obrazovanja primalja i širenju primaljske službe s ciljem smanjenja smrtnih slučajeva na porodu. Na prijedlog dalmatinskog protomedika i državnog savjetnika, dr. Andrije Mosešića, u Zadru je 1821. godine osnovana primaljska škola za pokrajinu Dalmaciju.⁵⁷ Brojne primalje

⁵¹ Tatjana Buklijaš i Nenad Vekarić, "Mortalitet u Cavtatu (1825.-1918.)", *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998.), 320.

⁵² U matičnim knjigama umrlih župe Luka Šipanska u svojstvu mrtvozornika spominju se sljedeći seoski glavari: Ivan Dobud (*MUŽLŠ (1827-1835)*, 16), Mihael Ivanov Muratti, Pavo Rusin, Vinko Masdini, koji se kasnije spominje kao općinski tajnik (*secretario comunale*), Nikola Masdini, Baltazar Mrše i Baltazar Burić (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 1, 14, 17, 20, 28, 29).

⁵³ Vicesindici koji su izvršavali mrtvozorstvo u Luci Šipanskoj bili su Ivan Muratti i Rafael Burić (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 3, 12).

⁵⁴ Tijelo 20-godišnjeg Cvijeta Primića, zvanog Koče, koji je 11. svibnja 1872. umro od tuberkuloze, pregledala je zdravstvena komisija (*comissione medica*) (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 99). Tijelo 66-godišnjeg Marina Burića, koji je 20. listopada 1886. godine umro *od kapi*, pregledao je liječnik Vendzilović (*MUŽLŠ (1873-1913)*, 31). Riječ je o liječniku Marcelu Wendziloviczu (I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 207). Liječnik Roko Joković obavljao je mrtvozorstvo od 1. veljače 1896. (*MUŽLŠ (1873-1913)*, 53). Od 11. rujna 1896. ponovno je taj posao bio u nadležnosti seoskoga glavara (*MUŽLŠ (1873-1913)*, 55).

⁵⁵ *MUŽLŠ (1873-1913)*, 3.

⁵⁶ Prva gradska ljekarna radila je od 1317. godine u okviru samostana Male braće u Dubrovniku (Stipe Nosić, *Ljekarna Male braće: 700 godina zdravlja Dubrovčana*, Dubrovnik: Franjevački samostan Male braće u Dubrovniku, 2017., 15). Godine 1420. otvorena je i druga ljekarna, koja je bila smještena u bolnici *Domus Christi* (Ivo Marinović, "From the History of the Hospital in Dubrovnik: From Domus Christi (14th century) to New Hospital (1888)", *Acta medico-historica Adriatica* 3/1 (2005.), 103; Vlatka Dugački i Krešimir Regan, "Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru", *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 13/25 (2019.), 42). Te dvije ljekarne nastavile su egzistirati i nakon pada Dubrovačke Republike (Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1939., 163-164). U gradu je 1808. godine otvorena još jedna ljekarna, koja je bila u vlasništvu Mata Šarića (I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 175). Ljekarnik Antun Drobac otvorio je svoju ljekarnu pokraj Sponze 1832. godine (Ivo Perić, "Uloga Antuna Dropca u javnom životu Dubrovnika", *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29 (1991.), 278). Od 1. siječnja 1889. godine počela je s radom i ljekarna u novoj pokrajinskoj bolnici (I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 194).

⁵⁷ Kristina Puljizević, *U ženskim rukama: primalje i porođaj u Dubrovniku (1815.-1918.)*, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2016., 93-94; Jovan Maksimović i Marko Maksimović, "Professors, Principals and Textbooks from the Midwifery School in Zadar", *Acta medico-historica Adriatica* 15/1 (2017.), 110-111; Mirko Jamnicki Dojmi, "Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine", *Medica Jadertina* 51/2 (2021.), 157.

koje su završile zadarsku školu bile su poslone u sjedišta seoskih općina.⁵⁸ Uvidom u matične knjige krštenih Luke Šipanske utvrđeno je da se u razdoblju od 1826. do 1900. godine na području župe izmijenilo nekoliko diplomiranih primalja.⁵⁹

Kretanje broja stanovnika Luke Šipanske

Na području Habsburške Monarhije prije 1857. godine provodili su se tzv. predstatistički popisi. Cilj tih popisa najčešće je bio evidencija vojnih ili fiskalnih obveza.⁶⁰ Podatci o broju stanovnika određenog područja odgovarali su stanju u trenutku dolaska popisivača. S druge strane, prvi moderni popis stanovništva Habsburške Monarhije, koji je proveden 1857. godine, bilježio je broj stanovnika u tzv. kritičnom trenutku, tj. u točno određen dan, sat i minutu u popisnoj godini (u ponoć, 31. listopada 1857.). Poboljšanjem metodologije izrade popisa postignuta je veća vjerodostojnost prikupljenih podataka o stanovništvu.⁶¹

Tijekom 19. stoljeća na globalnoj je razini zbog pada smrtnosti došlo do velikog povećanja broja stanovnika.⁶² Suprotno svjetskim trendovima, u razdoblju od 1830. do 1900. godine Luka Šipanska uglavnom se suočavala s padom broja stanovnika, koji je, po svemu sudeći, bio posljedica intenzivne emigracije tamošnjeg stanovništva. Tijekom analiziranog razdoblja broj stanovnika smanjio se za 2,85%. Samo u razdoblju od 1830. do 1854. godine zabilježeno je povećanje broja stanovnika, i to za 23,11%. U ostalih pet analiziranih razdoblja Luka Šipanska bilježila je pad broja stanovnika. Najveće smanjenje stanovništva zabilježeno je 1890., kada je broj stanovnika bio za 6,84% manji nego 1880. godine. Najmanji broj stanovnika u analiziranom razdoblju zabilježen je 1900. godine, kada je u Luci živio 681 stanovnik (tablica 1 i grafikon 1).⁶³

Usporedbe radi, brojne priobalne i otočne župe tijekom 19. stoljeća bilježile su povećanje broja stanovnika i time su se uklapale u globalna kretanja. Primjerice, Cavtat je u razdoblju od 1830. do 1910. godine bilježio povećanje broja stanovnika za 5,29%.⁶⁴ Porast stanovništva uočen je i na području Babinog Polja na otoku Mljetu u razdoblju

⁵⁸ S. Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*, 163.

⁵⁹ Ivana Dobud (*MKŽLŠ (1826-1833)*, 1), Katarina Pupa (*MKŽLŠ (1834-1861)*, 1), Angelica Bogdanović (*MKŽLŠ (1862-1901)*, 21-31), Kate Andrić, od prosinca 1879. zbog udaje Glavić (*MKŽLŠ (1862-1901)*, 33, 45), Ane Talija (*MKŽLŠ (1862-1901)*, 52) i Ane Palunko (*MKŽLŠ (1862-1901)*, 60).

⁶⁰ Božena Vranješ Šoljan, "Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja", *Časopis za suvremenu povijest* 40/2 (2008.), 520.

⁶¹ Ivan Zupanc, "Habsburški Popis stanovništva 1857. godine", *Geografski horizont* 53/1/2 (2007.), 10.

⁶² Massimo Livi-Bacci, *Population and Nutrition: An Essay on European Demographic History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991., 2.

⁶³ M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, 224.

⁶⁴ T. Buklijaš i N. Vekarić, "Mortalitet u Cavtatu", 304.

od 1830. do 1900. godine (73,15%).⁶⁵ U drugoj mljetskoj župi, Maranovićima, broj stanovnika narastao je za 24,32%.⁶⁶

S druge strane, pojedini su se otoci suočavali s padom broja stanovnika koji je bio uzrokovan pojačanim intenzitetom emigracije izazvane ponajprije vinogradarskom krizom.⁶⁷ Na otoku Lopudu zabilježen je pad broja stanovnika od 25,57%.⁶⁸ Osim sloma vinogradarstva, jačanje intenziteta emigracije stanovništva s otoka Lopuda bilo je potaknuto viškom stanovništva nastalim pod utjecajem procesa demografske tranzicije i krizom u brodarstvu.⁶⁹ To je najvjerojatnije bio slučaj i na Šipanu, koji je, po svemu sudeći, imao vrlo sličan demografski razvoj.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika Luke Šipanske (1830.-1900.)

Godina	Broj stanovnika	Udio povećanja/smanjenja (%)
1830.	701	
1854.	863	23,11
1857.	830	-3,82
1869.	777	-6,39
1880.	746	-3,99
1890.	695	-6,84
1900.	681	-2,01

Izvori za tablicu 1 i grafikon 1: M. Kozličić i A. Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije*, 71, 211, 236; I. Perić, "O stanovništvu dubrovačkog okruga", 164; M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, 224; A. Cvjetković, *Dubrovački brodovlasnik Federiko Glavić*, 33.

⁶⁵ Neda Mihović, Kristina Puljizević i Božena Vranješ-Šoljan, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Babina Polja na otoku Mljetu (1870-1880)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 272.

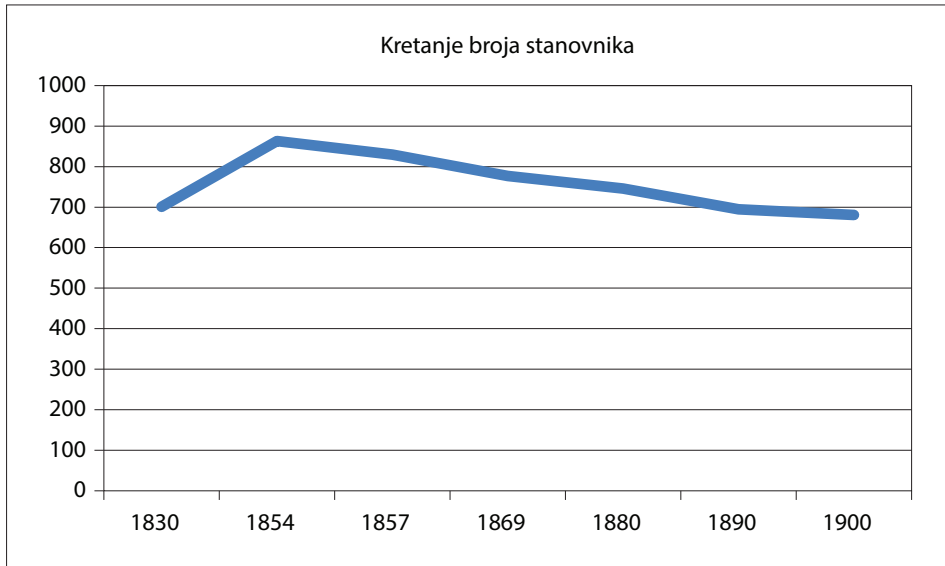
⁶⁶ Silvija Batoš, Jasenka Maslek i Nenad Vekarić, "Stanovništvo Maranovića na otoku Mljetu (1870-1880): razdoblje demografske tranzicije", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 296, 298.

⁶⁷ I. Lajić, *Stanovništvo dalmatinskih otoka*, 124. O uzrocima iseljavanja s dubrovačkog područja, vidi: Nenad Vekarić, "Demografski uzroci iseljavanja s dubrovačkog područja u Ameriku u 19. i početkom 20. stoljeća", *Dubrovnik* 3/5 (1992.), 97-102.

⁶⁸ Aida Cvjetković, Dubravka Mehaković i Jakov Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda (1870-1880)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 322.

⁶⁹ A. Cvjetković, D. Mehaković i J. Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda", 321.

Grafikon 1. Kretanje broja stanovnika Luke Šipanske (1830.-1900.)

Mortalitet

Godišnja distribucija umrlih i stope mortaliteta

Tijekom analiziranog razdoblja na području župe Luka Šipanska umrle su 1.102 osobe, što znači da je godišnje u prosjeku umiralo 14,69 osoba. Najviše umrlih bilo je 1879. godine, kada je umrlo 37 osoba, dok je najmanji broj umrlih zabilježen 1833. godine, kada je preminulo pet osoba (tablica 2).

Stopa mortaliteta u Luci Šipanskoj prvi put je izračunata za međupopisno razdoblje od 1830. do 1854. godine, kada je iznosila 19,34‰, nakon čega je uslijedilo njezino smanjenje. Naime, u sljedećem razdoblju (1854.-1857.) stopa mortaliteta bila je najniža (16,83‰) (tablica 3). Stopa mortaliteta bila je ispod 30‰, što je granica između visokog i niskog mortaliteta. Uglavnom se kretala ispod 20‰, što se smatra granicom druge i treće faze epidemiološke tranzicije.⁷⁰ Dobiveni rezultati sugeriraju da je Luka Šipanska barem od 1830. godine bila zahvaćena procesima demografske i epidemiološke tranzicije.

Stope mortaliteta u Luci Šipanskoj bile su manje od dalmatinskog prosjeka, koji se u 19. stoljeću kretao od 24,09‰ do 28,75‰.⁷¹ U razdoblju od 1870. do 1880. godine

⁷⁰ A. R. Omran, "The Epidemiologic Transition", bez paginacije.

⁷¹ Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb: Globus, 1987., 276.

u Luci Šipanskoj stopa mortaliteta iznosila je 19,37‰. U usporedbi stope mortaliteta u Luci Šipanskoj sa stopama mortaliteta 19 drugih istraženih hrvatskih župa, stopa je bila niža u samo dvije: župi Bačina (17,70‰) i župi Desne (16,90‰) (tablica 4).⁷² Međutim, s obzirom na to da umrla dojenčad nije bila redovito upisivana u matice umrlih, ovako niska stopa u župi Desne daje iskrivljenu sliku kretanja mortaliteta,⁷³ a vjerojatno je to bio slučaj i u župi Bačina.

Gotovo sve otočne župe u razdoblju od 1870. do 1880. godine imale su stopu mortaliteta ispod 30‰. Jedino je u Betini na Murteru stopa mortaliteta bila iznad te granice (32,16‰),⁷⁴ što je bilo posljedica visoke smrtnosti tamošnjeg stanovništva od ospica, difterije, dizenterije i dijareje.⁷⁵ U Luci Šipanskoj stopa mortaliteta (19,37‰) bila je najniža, što se može barem dijelom pripisati dostupnosti zdravstvene skrbi. Stanovnici otoka Šipana imali su, zbog blizine grada, mogućnost liječničkog pregleda, bolničkog liječenja i kupnje lijekova u gradskim ljekarnama.⁷⁶

Niske stope uočene su i u ostalim otočnim župama na dubrovačkom području. Lopud, susjedni otok Šipanu, nalazio se u središnjoj podetapi procesa demografske tranzicije, koju su obilježavale niske stope nataliteta i mortaliteta. Stopa mortaliteta na Lopudu iznosila je 26,70‰.⁷⁷ Stanovnici Lopuda mogli su obaviti liječnički pregled u Dubrovniku, a ako je njihovo zdravstveno stanje to zahtijevalo, mogli su biti zadržani na bolničkom liječenju. Također, potrebe za lijekovima rješavale su se odlaskom u gradske ljekarne.⁷⁸

Na otoku Mljetu nije bila organizirana liječnička skrb, a velika udaljenost od grada smanjivala je mogućnost za efikasnom liječničkom intervencijom.⁷⁹ Unatoč tome, mljetske župe bilježile su niske stope mortaliteta, što svjedoči o utjecaju procesa demografske tranzicije. Naime, u Babinom Polju na otoku Mljetu stopa mortaliteta iznosila je 21,82‰,⁸⁰

⁷² Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 23-24; Stjepan Tot, *Prirodno kretanje stanovništva župe Gruž 1870.-1880. godine*, završni rad, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2021., 23-24; Nenad Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I, Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992., 102; N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I, 263; Žarko Dugandžić, "Na pragu demografske tranzicije: stanovništvo župe Opuzen (1870.-1880.)", *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti* 19/1 (2015.), 98; Žarko Dugandžić, "Demografske značajke župe Bačina od 1870. do 1880. godine", *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru* 10 (2013.), 441.

⁷³ N. Vekarić i B. Vranješ-Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", 33, 36.

⁷⁴ Frane Čizmić i Božena Vranješ-Šoljan, "Prve naznake demografske tranzicije: stanovništvo Betine (1870-1880)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 154.

⁷⁵ F. Čizmić i B. Vranješ-Šoljan, "Prve naznake demografske tranzicije: stanovništvo Betine", 156.

⁷⁶ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 175-176.

⁷⁷ A. Cvjetković, D. Mehaković i J. Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda", 320.

⁷⁸ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 175-176.

⁷⁹ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 203.

⁸⁰ N. Mihović, K. Puljizević i B. Vranješ-Šoljan, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Babina Polja", 274-275.

a u Maranovićima na istome otoku 26%.⁸¹ Korčulanska naselja Pupnat (21,43%)⁸² i Blato (25,19%) također su osjećala pozitivne efekte smanjenja broja umrlih,⁸³ čemu je zasigurno doprinijela organizirana zdravstvena skrb na otoku. Naime, u razdoblju od 1870. do 1880. godine u Blatu se izmijenilo šest liječnika.⁸⁴ U Pupnatu nije bilo liječnika. No, najbliži se liječnik nalazio u gradu Korčuli.⁸⁵ U Korčuli je radila jedna ljekarna, a u Blatu je 1865. godine otvorena druga ljekarna.⁸⁶

Većina priobalnih mjesta u Dalmaciji također je imala niske stope mortaliteta. Na priobalju je od 1870. do 1880. godine najnižu stopu mortaliteta ostvarila neretvanska župa Desne (16,90%).⁸⁷ No, postoji mogućnost da umrla djeca dojenačke dobi nisu bila redovito upisivana u matice, pa stoga dobiveni rezultat ne predstavlja realnu demografsku sliku u toj župi.⁸⁸ U Dubrovniku (1811.-1857.) je stopa mortaliteta iznosila 22,8%.⁸⁹ U gradu su radile civilna i vojna bolnica, a građani su lijekove mogli kupiti u ljekarnama.⁹⁰ Prigradska župa Gruž (1870.-1880.) bilježila je stopu mortaliteta od 26,59%,⁹¹ što je vrlo slično stopi mortaliteta na Lopudu. Blizina grada otvarala je tamošnjem stanovništvu mogućnost za liječnički pregled, bolničko liječenje i nabavu lijekova.⁹² Niske stope zabilježene su i u pomorski orijentiranim priobalnim naseljima, Cavtatu (24,96%), Konavlima⁹³ i Vignju na poluotoku Pelješcu (23,17%).⁹⁴ U Cavtatu je radio općinski liječnik.⁹⁵ Poluotok Pelješac također se isticao po dobro organiziranoj zdravstvenoj skrbi. Početkom 20. stoljeća na Pelješcu je bilo pet općinskih liječnika, a bili su namješteni u Stonu, Janjini, Kuni, Trpnju i Orebiću.⁹⁶

⁸¹ S. Batoš, J. Maslek i N. Vekarić, "Stanovništvo Maranovića", 298-299.

⁸² Julijana Antić-Brautović, Aleksandra Piteša-Orešković i Jakov Gelo, "Stanovništvo Pupnata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 252.

⁸³ Ivana Lazarević i Nenad Vekarić, "Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 226.

⁸⁴ Franko Oreb, *Otok Korčula u doba druge austrijske uprave*, Split: Naklada Bošković, 2007., 454.

⁸⁵ F. Oreb, *Otok Korčula*, 430-431.

⁸⁶ F. Oreb, *Otok Korčula*, 446-447.

⁸⁷ Inge Bego-Matijević, Žarko Dugandžić i Anđelko Akrap, "Tranzicija mortaliteta: stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880)", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009.), 204.

⁸⁸ N. Vekarić i B. Vranješ-Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", 29, 33.

⁸⁹ Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990., 80.

⁹⁰ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 175-176.

⁹¹ S. Tot, *Prirodno kretanje stanovništva župe Gruž*, 23.

⁹² I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 187.

⁹³ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I, 263.

⁹⁴ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I, 102.

⁹⁵ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 202.

⁹⁶ I. Perić, "Organizacija i djelovanje Pokrajinske bolnice u Dubrovniku", 209.

Tablica 2. Godišnja distribucija umrlih po spolu u Luci Šipanskoj (1826.-1900.)

Godina	Muški	Ženske	Ukupno	Muški (%)	Ženske (%)	Ukupno (%)
1826.	6	5	11	54,55	45,45	100
1827.	6	8	14	42,86	57,14	100
1828.	4	3	7	57,14	42,86	100
1829.	8	6	14	57,14	42,86	100
1830.	6	6	12	50,00	50,00	100
1831.	5	6	11	45,45	54,55	100
1832.	4	7	11	36,36	63,64	100
1833.	3	2	5	60,00	40,00	100
1834.	7	10	17	41,18	58,82	100
1835.	6	9	15	40,00	60,00	100
1836.	5	9	14	35,71	64,29	100
1837.	6	10	16	37,50	62,50	100
1838.	8	11	19	42,11	57,89	100
1839.	6	14	20	30,00	70,00	100
1840.	9	7	16	56,25	43,75	100
1841.	3	11	14	21,43	78,57	100
1842.	2	7	9	22,22	77,78	100
1843.	14	16	30	46,67	53,33	100
1844.	6	7	13	46,15	53,85	100
1845.	10	7	17	58,82	41,18	100
1846.	10	6	16	62,50	37,50	100
1847.	11	5	16	68,75	31,25	100
1848.	5	6	11	45,45	54,55	100
1849.	9	7	16	56,25	43,75	100
1850.	11	2	13	84,62	15,38	100
1851.	4	3	7	57,14	42,86	100
1852.	7	9	16	43,75	56,25	100
1853.	6	19	25	24,00	76,00	100
1854.	6	13	19	31,58	68,42	100
1855.	6	5	11	54,55	45,45	100
1856.	6	4	10	60,00	40,00	100

Godina	Muški	Ženske	Ukupno	Muški (%)	Ženske (%)	Ukupno (%)
1857.	11	6	17	64,71	35,29	100
1858.	7	2	9	77,78	22,22	100
1859.	17	12	29	58,62	41,38	100
1860.	8	8	16	50,00	50,00	100
1861.	3	7	10	30,00	70,00	100
1862.	15	10	25	60,00	40,00	100
1863.	7	7	14	50,00	50,00	100
1864.	14	6	20	70,00	30,00	100
1865.	6	10	16	37,50	62,50	100
1866.	8	12	20	40,00	60,00	100
1867.	8	11	19	42,11	57,89	100
1868.	10	6	16	62,50	37,50	100
1869.	6	7	13	46,15	53,85	100
1870.	13	7	20	65,00	35,00	100
1871.	3	6	9	33,33	66,67	100
1872.	9	5	14	64,29	35,71	100
1873.	7	4	11	63,64	36,36	100
1874.	7	2	9	77,78	22,22	100
1875.	5	4	9	55,56	44,44	100
1876.	8	12	20	40,00	60,00	100
1877.	8	6	14	57,14	42,86	100
1878.	4	5	9	44,44	55,56	100
1879.	18	19	37	48,65	51,35	100
1880.	7	3	10	70,00	30,00	100
1881.	6	9	15	40,00	60,00	100
1882.	6	0	6	100,00	0,00	100
1883.	5	4	9	55,56	44,44	100
1884.	6	7	13	46,15	53,85	100
1885.	8	9	17	47,06	52,94	100
1886.	12	7	19	63,16	36,84	100
1887.	6	7	13	46,15	53,85	100
1888.	7	4	11	63,64	36,36	100
1889.	6	6	12	50,00	50,00	100

Godina	Muški	Ženske	Ukupno	Muški (%)	Ženske (%)	Ukupno (%)
1890.	6	5	11	54,55	45,45	100
1891.	9	5	14	64,29	35,71	100
1892.	9	7	16	56,25	43,75	100
1893.	6	6	12	50,00	50,00	100
1894.	9	7	16	56,25	43,75	100
1895.	5	7	12	41,67	58,33	100
1896.	9	9	18	50,00	50,00	100
1897.	3	8	11	27,27	72,73	100
1898.	5	15	20	25,00	75,00	100
1899.	6	5	11	54,55	45,45	100
1900.	5	10	15	33,33	66,67	100
<i>Ukupno</i>	548	554	1.102	49,73	50,27	100

Izvori: MUŽLŠ (1825-1827); MUŽLŠ (1827-1835); MUŽLŠ (1835-1873); MUŽLŠ (1873-1913).

Tablica 3. Stope mortaliteta u Luci Šipanskoj (1857.-1900.)

Razdoblje	Stopa mortaliteta (%)
1830.-1854.	19,34
1854.-1857.	16,83
1857.-1869.	21,44
1869.-1880.	19,15
1880.-1890.	17,16
1890.-1900.	20,61

Izvori: MUŽLŠ (1825-1827); MUŽLŠ (1827-1835); MUŽLŠ (1835-1873); MUŽLŠ (1873-1913); M. Kozličić i A. Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije*, 71, 211, 236; I. Perić, "O stanovništvu dubrovačkog okružja", 164; M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, 224.

Tablica 4. Stopa mortaliteta u Luci Šipanskoj i u 19 drugih hrvatskih župa (1870.-1880.)

Župa	Prosječna stopa mortaliteta (1870-1880) (‰)	Župa	Prosječna stopa mortaliteta (1870-1880) (‰)
Babino Polje	21,82	Gruž	26,59
Baćina	17,70	Lisac	40,17
Betina	32,16	Lopud	26,70
Bisko	33,12	Luka Šipanska	19,37
Blato	25,19	Maranovići	26,00
Buzet	26,35	Opuzen	38,31
Cavtat	24,96	Ponikve	30,61
Desne	16,90	Pridvorje	20,58
Donji Miholjac	41,14	Pupnat	21,43
Drenovci	37,29	Viganj	23,17

Izvori: MUŽLŠ (1835-1873); MUŽLŠ (1873-1913); M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, 224; N. Vekarić, B. Vranješ-Šoljan, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", 23-24; S. Tot, *Prirodno kretanje stanovništva župe Gruž*, 23-24; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I, 102; N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I, 263; Ž. Dugandžić, "Na pragu demografske tranzicije: stanovništvo župe Opuzen", 98; Ž. Dugandžić, "Demografske značajke župe Baćina", 441.

Dobno-spolna struktura umrlih

U analiziranom razdoblju zabilježena je veća smrtnost žena nego muškaraca. Naime, od 1.102 evidentirane umrle osobe, zabilježeno je 548 umrlih muškaraca (49,73%) i 554 umrle žene (50,27%) (tablica 2). Nasuprot tome, u Dalmaciji i ostalim dijelovima Hrvatske je do 1880. godine broj umrlih žena bio nešto manji od broja umrlih muškaraca.⁹⁷ Najveći broj umrlih muškaraca zabilježen je 1879. godine, kada je umrlo 18 muškaraca. Najveći broj umrlih žena zabilježen je u dva navrata, prvi put 1853., a drugi put 1879. godine. Tada je zabilježeno 19 umrlih žena. Tijekom jedne analizirane godine (1882.) u maticu umrlih Luke Šipanske nije upisana nijedna umrla žena, dok nije bilo niti jedne godine u kojoj nije zabilježena smrt muškarca. Od ukupno 75 analiziranih godina, u 35 godina broj umrlih muškaraca u Luci Šipanskoj bio je veći od broja umrlih žena, a u 34 godine zabilježen je obrnut slučaj. U šest analiziranih godina mortalitet je bio podjednako zastupljen u muškom i ženskom kontingentu.

Utvrđena je dob za 1.057 umrlih osoba, od čega za 523 muškarca (49,48%) i 534 žene (50,52%). Prosječna dob umrlih u Luci Šipanskoj iznosila je 42,53 godine. Žene su bile dugovječnije od muškaraca te su umirale s prosječno 43,73 godine, dok su muškarci umirali nešto mlađi, s prosječno 41,30 godina. Ovako visoka prosječna dob umrlih, karakteristična za početak treće faze procesa epidemiološke tranzicije, može se objasniti

⁹⁷ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*, 165-166.

padom mortaliteta dojenčadi i male djece te povećanjem udjela starijih osoba u dobnoj strukturi umrlih. Prosječna dob umrlih u Luci Šipanskoj usporediva je s dobi pokojnika u Dubrovniku u prvoj polovici 19. stoljeća. Naime, u Dubrovniku je od 1813. do 1848. godine prosječna dob umrlih bila 39,3 godine.⁹⁸

Najveći broj umrlih u Luci Šipanskoj zabilježen je u dobnoj skupini dojenčadi (16,75%), a velika smrtnost zahvaćala je i djecu u dobi od prve do četvrte godine života (12,02%). Udio umrle dojenčadi i male djece bio je 28,76%. S obzirom na to da je bio ispod 33%, udio umrle dojenčadi i male djece bio je na razini rane etape druge faze epidemiološke tranzicije. Zabilježen je veći mortalitet muške (51,41%) nego ženske dojenčadi (48,59%). U dobnoj skupini starijih osoba evidentan je veći mortalitet ženske populacije, što je rezultat duljeg životnog vijeka žena nego muškaraca. Više od polovice dojenčadi (58,76%) preminulo je u dobi od prvog do 11. mjeseca života. Zatim su po broju umrlih slijedila dojenčad od nenavršenih tjedan dana života (26,55%), a najmanje je bilo preminule dojenčadi u dobi od 7 do 29 dana života (14,12%) (tablica 5).

Tablica 5. Smrtnost dojenčadi u Luci Šipanskoj (1826.-1900.)

Dob dojenčadi	Muški	Ženske	Ukupno	Muški (%)	Ženske (%)	Ukupno (%)
0-6 dana	20	27	47	42,55	57,45	26,55
7-29 dana	14	11	25	56,00	44,00	14,12
1-11 mjeseci	56	48	104	53,85	46,15	58,76
Nepoznato	1	0	1	100,00	0,00	0,56
<i>Ukupno</i>	91	86	177	51,41	48,59	100

Izvori za tablice 5, 6, 7 i grafikon 1, 2 i 3: MUŽLŠ (1825-1827); MUŽLŠ (1827-1835); MUŽLŠ (1835-1873); MUŽLŠ (1873-1913).

Udio umrle dojenčadi u Luci Šipanskoj bio je manji od hrvatskog prosjeka za 1857. godinu, kada je u Hrvatskoj prije navršene prve godine života umiralo oko 33% djece.⁹⁹ Na području Hrvatske u predtranzicijskom razdoblju dojenčad i mala djeca činila su oko 50% umrlih. Prema istraživanju Jakova Gela, tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj očitovala se povećanjem udjela starijih osoba i smanjenjem udjela radno aktivnog stanovništva u dobnoj strukturi umrlih, a ne padom smrtnosti dojenčadi i male djece.¹⁰⁰ Takav proces bio je specifičan za Hrvatsku, dok je u ostatku Europe tranzicija mortaliteta prvo zahvatila dojenački kontingent i/ili malu djecu, a tek se poslije očitovala kroz povećanje udjela starijih osoba u dobnoj strukturi umrlih.¹⁰¹

⁹⁸ S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 89.

⁹⁹ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*, 167.

¹⁰⁰ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj*, 173.

¹⁰¹ Jakov Gelo, "Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske", u: Jakov Gelo, Anđelko Akrap, Ivan Čipin, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, 2005., 60.

Međutim, analiza mortaliteta u Luci Šipanskoj pokazala je da su efekti procesa demografske tranzicije u ovoj otočnoj župi obuhvatili i dojenčad i starije osobe i po tome se razlikuju od kretanja na cjelini hrvatskog područja i od europskih kretanja. Dobna struktura umrlih, koju obilježavaju nizak udio umrle dojenčadi i visok udio umrlih starijih osoba, sugerira da je Luka Šipanska tijekom analiziranog razdoblja bila zahvaćena tranzicijskim procesom. Na takav zaključak ukazuje i korelacija udjela umrle dojenčadi u promatranoj župi s rezultatima povijesnodemografskih istraživanja drugih otočnih župa na istočnom Jadranu.

Na otoku Lopudu u razdoblju od 1870. do 1880. godine udio umrle dojenčadi iznosio je 19,70%, a zajedno s udjelom umrle male djece premašivao je trećinu ukupnog broja umrlih (39,07%).¹⁰² Stalna prisutnost diplomirane primalje na otoku zasigurno je pozitivno utjecala na pad smrtnosti djece dojenačke dobi.¹⁰³ Nizak udio dojenčadi i visok udio starijih osoba u dobnoj strukturi umrlih svjedoče da je proces demografske tranzicije na Lopudu, kao i u Luci Šipanskoj, obuhvatio obje dobne skupine.¹⁰⁴

Ostale otočne župe bilježile su veće udjele umrle dojenčadi. U Maranovićima na otoku Mljetu dojenčad je sudjelovala u ukupnom udjelu umrlih s 22,66%,¹⁰⁵ a u Babinom Polju s 24,79%.¹⁰⁶ Župa Blato na otoku Korčuli bilježila je 27,53% umrle dojenčadi,¹⁰⁷ a sličan rezultat ostvaren je i u župi Pupnat, gdje je dojenčad činila gotovo trećinu umrlih (31,43%).¹⁰⁸ Dubrovačko priobalje bilježilo je niske udjele umrle dojenčadi. U Dubrovniku je u razdoblju od 1808. do 1857. godine udio umrle dojenčadi iznosio 14,2%.¹⁰⁹ Dojenački kontingent je u ukupnom udjelu umrlih u Cavtatu (1831.-1918.) bio zastupljen sa 16,31%.¹¹⁰ Župa Gruž (1870.-1880.) bilježila je 22,27% umrle dojenčadi,¹¹¹ a u Vignju na Pelješcu samo oko 10% djece umiralo je u prvoj godini života.¹¹²

Osim niskog mortaliteta dojenčadi i male djece, važan pokazatelj društvenog razvoja i razine zdravstveno-higijenskih standarda u Luci Šipanskoj bio je visok udio starijih osoba u ukupnom broju umrlih. Tijekom promatranog razdoblja u Luci Šipanskoj zabilježen je visok mortalitet starijih osoba, što svjedoči o visokom životnom vijeku

¹⁰² A. Cvjetković, D. Mehaković i J. Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda", 324.

¹⁰³ K. Puljizević, *U ženskim rukama*, 188, 194.

¹⁰⁴ A. Cvjetković, D. Mehaković i J. Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda", 328.

¹⁰⁵ S. Batoš, J. Maslek i N. Vekarić, "Stanovništvo Maranovića", 302.

¹⁰⁶ N. Mihović, K. Puljizević i B. Vranješ-Šoljan, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Babina Polja", 278.

¹⁰⁷ I. Lazarević i N. Vekarić, "Stanovništvo Blata", 230.

¹⁰⁸ J. Antić-Brautović, A. Piteša-Orešković i J. Gelo, "Stanovništvo Pupnata", 256.

¹⁰⁹ S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, 90.

¹¹⁰ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, I, 270.

¹¹¹ S. Tot, *Prirodno kretanje stanovništva župe Gruž*, 26.

¹¹² N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I, 94.

Tablica 6. Dobno-spolno struktura umrlih u Luci Šipanskoj (1826.-1900.)

Dobna skupina	Muški	Ženske	Ukupno	Muški (%)	Ženske (%)	Ukupno (%)
0	91	86	177	51,41	48,59	16,75
1-4	62	65	127	48,82	51,18	12,02
5-9	13	13	26	50,00	50,00	2,46
10-14	9	6	15	60,00	40,00	1,42
15-19	10	15	25	40,00	60,00	2,37
20-24	19	12	31	61,29	38,71	2,93
25-29	11	9	20	55,00	45,00	1,89
30-34	11	18	29	37,93	62,07	2,74
35-39	7	13	20	35,00	65,00	1,89
40-44	16	11	27	59,26	40,74	2,55
45-49	15	18	33	45,45	54,55	3,12
50-54	23	8	31	74,19	25,81	2,93
55-59	25	18	43	58,14	41,86	4,07
60-64	28	26	54	51,85	48,15	5,11
65-69	30	32	62	48,39	51,61	5,87
70-74	50	45	95	52,63	47,37	8,99
75-79	32	39	71	45,07	54,93	6,72
80-84	37	48	85	43,53	56,47	8,04
85-89	22	37	59	37,29	62,71	5,58
90+	12	15	27	44,44	55,56	2,55
<i>Ukupno</i>	523	534	1.057	49,48	50,52	100

njezinih stanovnika. Pedesetu godinu života doživjelo je 49,86% umrlih, što navodi na zaključak da se po ovom pokazatelju Luka Šipanska nalazila u kasnoj etapi druge faze epidemiološke tranzicije.¹¹³ Sa 60 i više godina života umrlo je 42,86% umrlih osoba. Sedamdesetu godinu života doživjela je gotovo trećina umrlih (31,88%), 80. godinu 16,17%, dok je s 90 i više godina umrlo 2,55% umrlih stanovnika župe (tablica 6).

Slični udjeli starijih osoba u dobnoj strukturi umrlih uočeni su u razdoblju od 1870. do 1880. godine na otoku Lopudu, gdje je 70. godinu života doživjelo 31,06% umrlih.¹¹⁴

¹¹³ A. R. Omran, "The Epidemiologic Transition", bez paginacije.

¹¹⁴ A. Cvjetković, D. Mehaković i J. Gelo, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda", 328.

U Maranovićima na Mljetu 70. godinu je doživjelo više od četvrtine umrlih (28,13%).¹¹⁵ Babino Polje je bilježilo 21,37% umrlih s navršenom 70. godinom života.¹¹⁶

Uzroci smrti

Tijekom analiziranog razdoblja dijagnostika mnogih bolesti nije bila kompatibilna s današnjom pa se stoga analizi uzroka smrti stanovnika župe Luka Šipanska pristupilo prema klasifikaciji iz 1906. godine.¹¹⁷ U matične knjige umrlih upisano je ukupno 999 uzroka smrti od čega 191 uzrok smrti (19,12%) nije bilo moguće razvrstati prema toj klasifikaciji, dok je 808 uzroka smrti (80,88%) uspješno razvrstano.

Tablica 7. Uzroci smrti u župi Luka Šipanska (1826.-1900.)

Skupina uzroka smrti	Broj umrlih	Udio (%)
Bolesti infektivne	288	35,64
Bolesti s parazita	1	0,12
Rak rane i pogubne otekline uobće	11	1,36
Bolesti ustrojstva tiela	5	0,62
Bolesti i nepravilnosti u razvitku	177	21,91
Bolesti živčevlja	69	8,54
Bolesti srca i žilja	19	2,35
Bolesti disala	87	10,77
Bolesti probavila	98	12,13
Bolesti močila	4	0,50
Bolesti spolovila	1	0,12
Bolesti roditelja	9	1,11
Bolesti kosti	4	0,50
Smrt s nezgode	33	4,08
Samoubojstvo	2	0,25
<i>Ukupno</i>	808	100

¹¹⁵ S. Batoš, J. Maslek i N. Vekarić, "Stanovništvo Maranovića", 303.

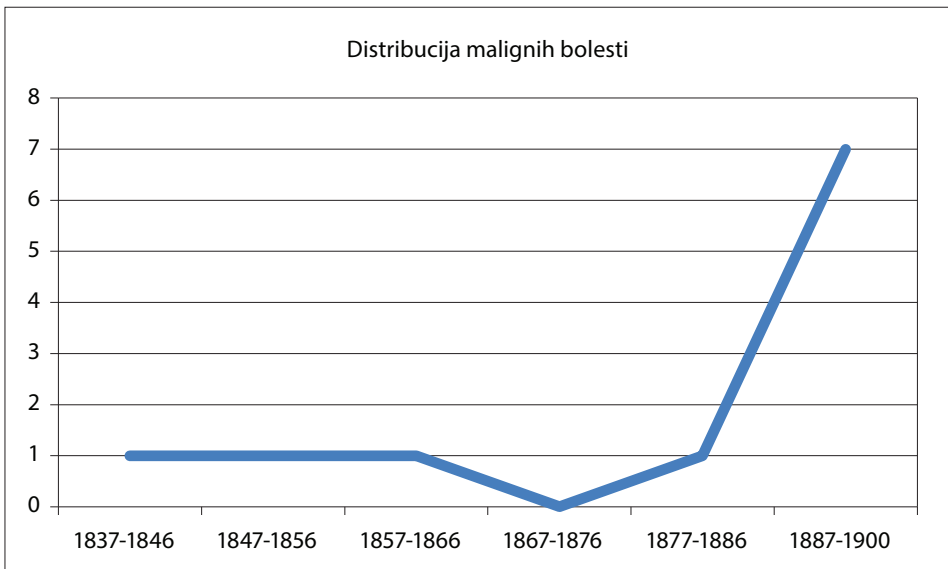
¹¹⁶ N. Mihović, K. Puljizević i B. Vranješ-Šoljan, "Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Babina Polja", 280.

¹¹⁷ *Sbirka zakona i naredaba tičućih se zdravstva i zdravstvene službe. Dodatak I. za vrijeme od 1.1.1905.-1.4.1906.*, prir. Vladimir Katičić, Zagreb: Zdravstveni odsjek kr. zemaljske vlade, 1906.

Najveći broj stanovnika preminuo je od zaraznih bolesti (35,64%) (tablica 7). Tuberkuloza je odnijela najviše života, a stanovništvo je često umiralo i od dizenterije.¹¹⁸ Kolera nije dotaknula Luku Šipansku¹¹⁹, a ni velike boginje također nisu zabilježene na području Luke Šipanske.¹²⁰

Od skupine uzroka smrti *rak rane i pogubne otekline uobće* umrlo je 11 osoba (1,36%). Ovakav rezultat usporediv je s udjelom umrlih od malignih bolesti u Cavtatu (1,41%).¹²¹ Prvi smrtni slučaj od bolesti iz ove skupine u Luci Šipanskoj zabilježen je 10. siječnja 1837. godine.¹²² Najviše umrlih stradalo je od karcinoma želudca. Smrtnost od malignih bolesti bila je izrazito rijetka sve do pred kraj 19. stoljeća, kada je uslijedio njezin nagli porast. Naime, u razdoblju od 1887. do 1900. godine od malignih bolesti umrlo je sedam osoba, što predstavlja gotovo 2/3 umrlih od te skupine bolesti (63,64%) (grafikon 2). Od *bolesti srca i žilja* umrlo je 19 osoba (2,35%) (tablica 7). Pri kraju 19. stoljeća primjetno je lagano povećanje broja smrtnih slučajeva od kardiovaskularnih bolesti (grafikon 3).

Grafikon 2. Distribucija broja umrlih od malignih bolesti po 10-godišnjim razdobljima (1837.-1900.)

¹¹⁸ Smrtnost od dizenterije spominje se 1826., 1829., 1830., 1834., 1837., 1838., 1839., 1841., 1843., 1845., 1849., 1854., 1857., 1859., 1862., 1864., 1865., 1866., 1873., 1878. i 1880. godine.

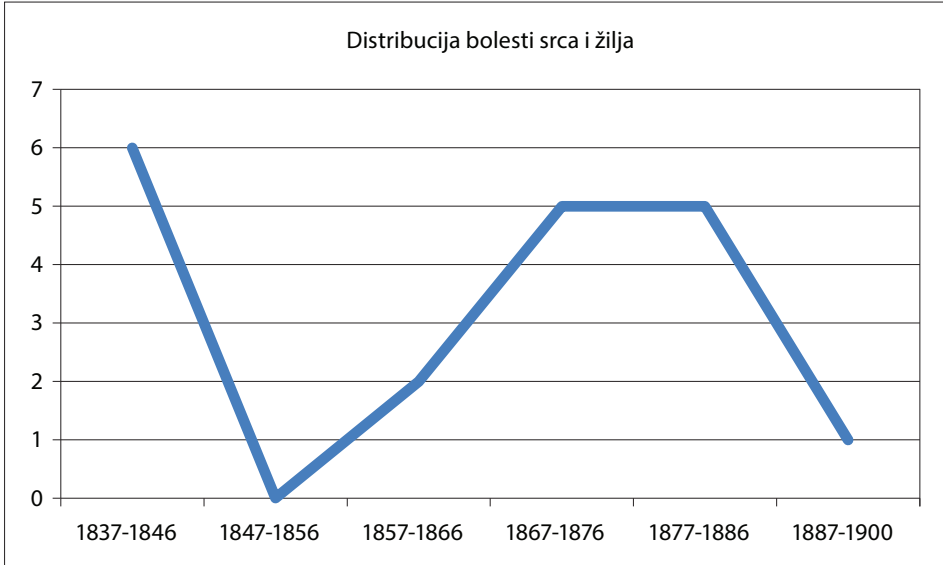
¹¹⁹ Od kolere je, ploveći na relaciji Trst-Zadar, umro 48-godišnji Stjepan Serdar s Veljeg Vrha (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 39).

¹²⁰ Velikim boginjama u Istanbulu se zarazio i 30. ožujka 1847. godine tamo i umro 29-godišnji Šipanac Vinko Mišković (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 33).

¹²¹ T. Buklijaš i N. Vekarić, "Mortalitet u Cavtatu", 325.

¹²² Od tumora na mozgu umro je 46-godišnji Rafael Ivanković (*MUŽLŠ (1835-1873)*, 4).

Grafikon 3. Distribucija broja umrlih od *bolesti srca i žilja* po 10-godišnjim razdobljima (1837.-1900.)

Analiza uzroka smrti u Luci Šipanskoj pokazala je da je tijekom 19. stoljeća prednjačila smrtnost od zaraznih bolesti. U usporedbi s udjelom zaraznih bolesti, smrtnost od degenerativnih i umjetno izazvanih bolesti bila je rijetka. Ipak, pri kraju 19. stoljeća vidljivo je naglo povećanje broja smrtnih slučajeva od malignih bolesti i lagano povećanje broja smrtnih slučajeva od kardiovaskularnih bolesti. Prema analizi uzroka smrti, Luka Šipanska nalazila se u kasnoj etapi druge faze epidemiološke tranzicije.

Zaključak

Analiza čimbenika mortaliteta, provedena na temelju matičnih knjiga, pokazala je da je stanovništvo župe Luka Šipanska barem od 1830. godine bilo zahvaćeno procesima demografske i epidemiološke tranzicije. Kao i u drugim istraženim dubrovačkim naseljima, koja su po svojim obilježjima bila slična Luci Šipanskoj, tranzicijski efekti očitovali su se kroz nisku stopu mortaliteta, nizak udio umrle dojenčadi i visok udio umrlih osoba starije životne dobi, čime je potvrđena postavljena hipoteza.

Nakon što se broj stanovnika Luke Šipanske u razdoblju od 1830. do 1854. godine povećao za 23,11%, uslijedio je kontinuirani pad broja stanovnika. Broj stanovnika Luke Šipanske u razdoblju od 1830. do 1900. godine smanjio se za 2,85%. Najveći pad zabilježen je na kraju 19. stoljeća, što se poklapa s vremenom vinogradarske krize. Po

svemu sudeći, smanjenje broja stanovnika bilo je posljedica intenziviranja emigracije tamošnjeg stanovništva.

Prosječne stope mortaliteta bile su vrlo niske. Naime, kretale su se oko 20%, što znači da su bile znatno ispod granice između visoke i niske stope mortaliteta. Prema Omranovoj teoriji, pad stope mortaliteta ispod 20% i prosječna dob umrlih od 42,53 godine ukazivali bi na početak treće faze, dok bi udio umrle dojenčadi i male djece od 28,76% ukazivao na ranu etapu druge faze epidemiološke tranzicije. S druge strane, visok udio osoba starijih od 50 godina u dobnoj strukturi umrlih, koji se približio granici od 50% (49,86%), ukazivao bi na kasnu etapu druge faze epidemiološke tranzicije. Takav zaključak sugerira i provedena analiza uzroka smrti. Naime, stanovništvo Luke Šipanske tijekom 19. stoljeća pretežno je umiralo od zaraznih bolesti, ali pred kraj stoljeća zabilježen je nagli porast smrtnosti od malignih bolesti i lagani porast smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti.

Prisutnost diplomirane primalje u Luci Šipanskoj zasigurno je utjecala na smanjenje udjela umrle dojenčadi. Blizina grada Dubrovnika omogućavala je brzu nabavu lijekova u gradskim ljekarnama, odlazak na liječnički pregled i bolničko liječenje, što je značajno pridonijelo padu stopa mortaliteta. Dobiveni rezultati pokazatelj su visoke razine zdravstveno-higijenskih prilika i društvenog razvoja u Luci Šipanskoj, a usporedivi su s rezultatima povijesnodemografskih istraživanja drugih dubrovačkih župa u kojima je proces demografske tranzicije započeo 100 godina ranije nego u ostalim hrvatskim krajevima.

MORTALITY IN LUKA ŠIPANSKA FROM 1826 TO 1900

STJEPAN TOT

Summary

Based on the data derived from four death registers of the Luka Šipanska parish, this paper seeks to examine the mortality on the territory of this island parish in the period from 1826 to 1900 by determining various relevant mortality factors (annual and monthly distribution of deaths, mortality rates, age- and sex-specific structure of deaths as well as causes of death) and correlating them with the processes of demographic and epidemiological transition.

The analysis has shown that in Luka Šipanska the process of demographic and epidemiological transition started around 1830, and resulted in low mortality rate, changes in the age structure of the deceased and changes in disease patterns. In the period under consideration, Luka Šipanska witnessed a population decline due to emigration. However, the mortality rate was around 20‰, which means that it was well below the boundary between high and low mortality. A low proportion of deceased infants and young children and a high proportion of elderly people in the age structure of the deceased were recorded. The population of Luka Šipanska mostly died from infectious diseases, but at the end of the nineteenth century there was a sudden increase in mortality due to malignant diseases and a slight increase attributed to cardiovascular diseases.

The results of the mortality analysis suggest that the transition effects recorded in the Luka Šipanska parish are comparable to the demographic trends in the Dubrovnik area, where, due to better health conditions and social development, the process of demographic transition began 100 years earlier than in other Croatian regions.